

10. Abdulla, S., & Zulxaydar o'g'li, Q. M. (2022). Psychological Characteristics of Decision Making in Management. *Global Scientific Review*, 1, 14-18.
11. Sharofitdinov, A., & Umidjon, Y. (2022). SHAXSIY KAMOLOTDA ART-TERAPEVTIK MASHQLAR. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2(3).
12. Shovxiev L.(2021). Ursachen der Entstehung von psychischen Krisen. "International Symposium of Young Scholars" Xalqaro Amerika konferensiyasi. (514-516 betlar)
13. Shovxiev Luqmoniddin Boynazar o'g'li, Murotmusaev Komiljon Buriboyevich, Yuldashev Sheryigit Ergashovich. "PSCHOLOGY OF MODERN LEADERSHIP AS AN IMPORTANT PHENOMENON OF EFFECTIVE MANAGEMENT" **Intenational Journal of Early Childhood Special Education ISSN:1308-5581** 2022 yil
14. Abdurazzoqov. N.K. "O'smirlarda axborot-psixologik xavfsizlikni ta'minlashning ijtimoiy-psixologik imkoniyatlari"- *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*- 2021.15-iyun. 433.bet.
15. Shafieva E.I., Murotmusaev K.B., Yusupova Sh.Sh. Deviant behavior: psychological factors of study. *Frontline social sciences and history journal* (ISSN – 2752-7018) Volume 02 Issue 03 pages: 32-38 SJIF impact factor (2021: 5. 376) (2022: 5. 561) 32p

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING OILADA BOLALAR SHAXSIDA ETNOPSIXOLOGIK XUSUSISYATLARNI TARBIYALASH HAQIDAGI QARASHLARI

B.Norbekova

O'zMU Jizzax filiali "Psixologiya" kafedrası katta o'qituvchisi

M.O'roqboyeva

O'zMU Jizzax filiali "Oila psixologiyasi" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada sharq mutafakkirlarining oilada bolalar shaxsida etnopsixologik xususisyalatlarni tarbiyalash haqidagi qarashlari bayon qilingan.

Tayanch iboralar: Sharq xalqlari, islom tarbiyasi, buyuk allomalar va mutafakkirlar, ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ahloqiy, pedagogik-psixologik, moddiy qadriyatlar.

*"Agar mendan sizni nima qiynaydi?-
deb so'rasangiz, farzandlarimizning
ta'lim -tarbiyasi"- deb javob beraman.*

Sh.MIRZIYOYEV

Markaziy Osiyo, jumladan, O'zbekistonda tarbiya borasida to'plangan tarbiya uslublari kamol topayotgan yosh avlod tarbiyasida yuksak ma'rifiy ahamiyatga ega. O'zbek xalqi barcha Sharq xalqlari kabi oilaga, bola tarbiyasiga juda katta ahamiyat bergan. Bu an'ana avloddan-avlodga xalq donishmandligining timsoli sifatida o'tib kelgan va milliy madaniyatimizda o'ziga xos o'rin tutadi. Islom ilmi bo'yicha bolalar ota-onalar qo'lida aziz va omonatdirlar. Shuning uchun ularga go'zal tarbiya, yaxshi xulq o'rgatmoq va ko'rkam odatlarni tushuntirmoq lozimligi uqtiriladi.

Islom tarbiyasida ota-onaning o'rni haqida ko'p gapirilgan. Ayniqsa, ota fe'li atvorining bola tarbiyasiga ta'siri haqida alohida uqtiriladi. Xususan, nafaqat o'zbek, balki butun islom mamlakatlariga mashhur bo'lgan din peshvosi Shayx Muhammadsodiq Muhammad Yusuf janoblari o'zining bola tarbiyasi haqidagi fikrlarini quyidagicha bayon etgan: "Bizning islomiy

kitoblarimizda aytilishicha, bola o'ng qo'li bilan chap qo'lini ajratadigan bo'lganda, uni jiddiy tarbiyalash boshlanadi. Uning ko'nglini qoldirmasdan, qo'pollik qilmasdan, bolaligini e'tiborga olib, ruhlantirib tarbiyalanaveradi"[1].

O'zbek xalqi azaldan bolajon xalq hisoblanadi. Shu bilan birgalikda ular farzandlarga to'g'ri tarbiya berishni ham o'z zimmlariga oladidlar. Bunda ular ezgulik, mehr-shavqat, rostgo'ylik, to'g'rilik, imon-e'tiqod, odob-axloq, samimiyat kabi xayrli xususiyatlarni farzandlar ongiga yoshlikdan singdirib boradi. Yoxud, bu borada Abdulla Avloniyning: "Tug'ish tashlash bilan bo'lmas bola, bo'lg'ay balo sizga, Vujudi tarbiyat topsa bo'lur ul rahnamo sizga. Temirchining bolasi tarbiyat topsa, bo'lur olim, buzilsa xulqi, Luqmon o'g'li bo'lsa bo'lg'usi zolim"[2] – degan o'gitini bilish barcha ota-onalar uchun foydadan holi bo'lmaydi. Qadimda O'rta Osiyo hududida yashab ijod etgan mutafakkirlar farzand tarbiyasi borasidagi fikrlarini o'z asarlarida bayon etishgan.

Abu Rayhon Beruniy insoniyat tarixida birinchilardan bo'lib bolalarni kichik yoshidan mehnat qilishga o'rgata borish, kattalar mehnatini e'zozlaydigan qilib tarbiyalash, bolani ilm va kasbga o'rgatish oilaning diqqat markazida bo'lishi kerakligi haqida fikr bildirgan. Alloma oilada boshlangan mehnat tarbiyasini maktabda ta'lim bilan birga hunar o'rgatishga bog'lab davom ettirish lozimligi haqida alohida ta'kidlagan. Ulug' mutafakkir mehnat va kasb-hunar vorislik asosida avloddan-avlodga meros bo'lib o'tishini sinchkovlik bilan o'rgangan va insonlarning hunarmandchilik faoliyatini yuqori baholagan.

O'z-o'zidan ravshanki, serqirra faoliyat murakkab mehnatni, chuqur bilimni talab qilish barobarida hunarmand ustalar orasida ixtirochilikning keng tarqalishiga zamin yaratgan.

Mahmud Koshg'ariy "Devonu lug'at at -Turk" asarida ilmi, aqlli odamlarga xizmat qilib, so'zlarini tingla ilmlarni, hunarlarni o'rganib amalga oshir", deydi. Allomaning ushbu fikri kishilarni insonlarga yaxshilik qilish, ilmi insonlarning ilm nuridan bahramand bo'lish, hunar o'rganib, ularni hayotga tatbiq etish, ilm-u ziyoli kishilarni e'zozlash hamda ulardan ibrat olishga chaqiradi.

Sohibqiron Amir Temur o'z saltanatida yirik mehnat taqsimoti negizida mustaqil soha bo'lib ajralib chiqqan hunarmandchilik – to'qimachilik, yog'och o'ymakorligi, gilam to'qish, sopol, metall buyumlar tayyorlash kabi sohalarini yanada rivojlantirishga hamda dehqonchilik, chorvachilik va savdoga katta ahamiyat qaratgan. Shu sababli ijtimoiy hayotda yangidan-yangi kasb-hunarlarning paydo bo'lishiga imkon yaratilgan, ommaviy ishsizlikka yo'l qo'yilmagan.

Ajdodlarimiz o'z asarlarida yoshlarning kasbiy mehnat ta'limi va tarbiyasiga juda katta e'tibor berganlar. Ular kasb-hunar ta'limiga ta'lim – tarbiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida yondashganlar va uni aqliy, jismoniy va ma'naviy tarbiya bilan birga olib borish zarur deb hisoblagan. Yoshlarning qobiliyatlari va moyilliklarini hisobga olib, mehnat tanlash jarayonida jiddiy tarzda o'ylash haqida bergan pand-nasihatlarini ko'rishimiz mumkin.

Chunonchi, Alisher Navoiy ta'lim oluvchilarning individual, o'ziga xos qobiliyatlarini hisobga olish zarurligini ta'kidlab: " -Insonlar tabiatan teng bo'lsalar ham, ammo ularga turli fazilatlar berilgan deydi. Alisher Navoiyning "Xazoyin-ul-ma'niy", "Maxbub-ul-qulub" va boshqa shu singari asarlarida yetuk, barkamol insonning ahloqi, manaviyati, o'zgalarga munosabati, iste'dodi va qobiliyati to'g'risida qimmatli mulohazalar yuritilgan. Ana shu psixologik me'zonlar ijtimoiy adolatning qaror topishi uchun muhim ahamiyatga ega ekani ta'kidlangan[3].

Yuqorida bayon qilinganlardan ko'rinadiki, buyuk allomalar va mutafakkirlar kasbga yo'naltirishning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ahloqiy, pedagogik-psixologik jihatlariga, ota-ona, maktabning roli, kasb tanlashda yosh avlodning hayot, mehnat yo'lini mustaqil tanlashga alohida e'tibor bilan qarashgan. Bolani hunarga yo'llashda qiziqishi, moyilligi, qobiliyatini o'rganish, bunday holatda ularning ongliklik, izchillik, yosh va boshqa individual xususiyatlariga e'tibor qaratish lozimligini ta'kidlashgan.

Shunday asarlardan biri Kaykovusning "Qobusnoma" asaridir. Ming yilga yaqin davrlardan beri 49 xalqni ayniqsa, yoshlarni hayotga, amaliy faoliyatga tayyorlashda qo'llanma

bo'lib kelayotgan asar hozirgi o'zgarishlar davrida insonni ma'naviy kamolotga yetkazishda muhim o'rin kasb etmoqda.

Ma'naviy meroslarning moddiy qadriyatlar bilan hamohang rivojlanishi juda ko'p mutafakkirlarning tarixiy va adabiy asarlarida yuksak mahoratlar bitilgan, hamda jahonning madaniyat xazinasiga abadiy hissa bo'lib qo'shilgan. Turli ijtimoiy -iqtisodiy davrlarda yaratilgan hadis, pandnoma, hikoyat, doston, maqol, masal, g'azal, ruboiy, masnaviy va boshqa ko'rinishlarda ta'lim-tarbiya va kasb-hunar o'rganishning afzalligi, halol mehnat bilan yashashning zarurligi to'g'risida fikrlari bizning zamonimizgacha yetib kelgan. Bunday yozma manbalarga 6-7-asrlarda yaratilgan Avesto, 11-asrda Kaykovus tomonidan yaratilgan "Qobusnoma", Farobiyning "Fozil odamlar shahri asarlari, hind faylasufi Beydabo (Bedpoy) tomonidan yozilgan "Klaila va Dimna", Al- Xorazmiyning o'gitlari, Beruniyning "Mineralogiya" asari, Imoil al-Buxoriy tomonidan to'plangan sahih Hadislar, Lutfiyning "Gul va Navro'z", Navoiyning "Xamsa", "Mahbub ul-qulub", Boburning "Boburnoma" va boshqa ko'plab adabiy, tarixiy, madaniy-ma'rifiy meroslari namunalarini misol keltirish mumkin. Ushbu asarlarda sog'lom, barkamol va har tomonlama yetuk avlodni tarbiyalash borasidagi olimlarning chuqur mulohazalari yoritilgan. Bolaning qanday shaxs bo'lib yetishishi albatta, uning tarbiyasiga va olgan bilimlariga bog'liq ekanligini ta'kidlab o'tishgan. Bu haqida Abdulla Avloniy o'z fikrini quyidagicha bildiradi: Ahloqimiz binosining go'zal va chiroyli bo'lishiga tarbiyaning zo'r ta'siri bordur, ba'zilar " tarbiyaning ahloqqa ta'siri yo'q, insonlar asl yaratilishida qanday bo'lsalar, shunday o'sarlar, tabiat o'zgarmas"- demishlar [4].

Ko'rib turganimizdek shu vaqtgacha bo'lgan davrlarda ham, hozirgi kunda ham tarbiyaga, ahloqqa va go'zal xulqqa bo'lgan talab zarracha o'zgargani yo'q.

Kimki, o'z hayotining go'zal, farovon, tinch va hotirjam bo'lishini istasa, buning uchun dastavval, go'zal tarbiya va xulq egasi bo'lish uchun harakat qilishi kerak. Zero bu yo'lda ko'plab mashaqqatlar mavjud bo'lsada. Bu so'zlarimga isbot sifatida Yusuf Xos-Hojibning "Baxtga eltuvchi bilim" asaridagi –"Yoshlikda qatig'lansa, ulg'ayganda suynur",-degan purhikmat so'zlarini eslashni joiz ko'rdim. Bu so'zlardan shuni anglashimiz mumkinki, yoshligida qiynalib bo'lsada bilim egallagan kishi ulg'aygan vaqtda shod-hurram yashaydi.

Shunday ekan hozirgi fan-texnika zamonida har bir ota-ona o'z farzandiga bilim olishda ko'maklashmog'i lozim. Yoshlar esa qo'llaridagi bor imkoniyatlarini ishga solgan holda bilim egallashga kirishmoqlari lozim. Zeroki, "Yoshlikda olingan bilim, toshga o'yilgan naqsh" kabidir.

Qachonki, millat yoshlari ilimli, bilimli, yuqori saviyali, go'zal xulqli, intiluvchan bo'lar ekan, bu millat dunyo yuzini ko'radi va uni hech qanday yovuz kuch yenga olmaydi.

Yuqoridagi barcha fikrlarni umumlashtirgan xolda yagona xulosaga keladigan bo'lsak, olingan bilim va ta'lim-tarbiya insonning kim bo'lishini belgilab beradi. Bu borada esa o'tmishda yashab ijod etgan buyuk bobokalonlarimizning o'gitlari katta maslakdosh bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shayx Muhammadsodiq Muhammad Yusuf "Shoyadki taqvodor bo'lsak" ma'ruzalar, maqolalar va suhbatlar to'plami, TOSHKENT 'Cho'lpon" 62-bet.
2. <https://play.google.com/store/apps/details?id=com>. iqtiboslar _olami.aforizmlar.
3. Z.T.Nishonova "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya" TOSHKENT-2018. 44-bet
4. 4. Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" 3-bet.

BOLADA AXLOQIY VA MADANIY MALAKALARNI SHAKLLANTIRISHDA OILANING ROLI

Yusupov Umidjon Salim o'g'li

*O'zMU Jizzax filiali psixologiya kafedrasi stajyor o'qituvchisi
Ergasheva Muhlis Farhodjon qizi*